

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสังคมกสิกรรมแบบโบราณ ประชาชนส่วนใหญ่ทำนา ทำสวน ทำไร่ โดยต้องพึ่งพาสภาพดิน ฟ้า อากาศ หรือน้ำฝนจากธรรมชาติเป็นหลัก ประชาชนจึงมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ เคารพธรรมชาติ ถ้าในปีใด ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ประชาชนเดือดร้อน จะมีการจัดกิจกรรมเพื่อขอฝน อ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนมีความเชื่อว่าเป็นศาลให้เกิดฝน ตลอดจนพิธีกรรมที่แสดงออกซึ่งความเคารพนับถือธรรมชาติและผู้มีบุญคุณ

ความเชื่อของประชาชนในการอ้อนวอนขอฝนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น จำแนกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ 4 ลักษณะ คือ

- 1) เรื่องพญาแถนหรือเทพเจ้าบันดาลฝน คือเชื่อว่าเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีพลังอำนาจสามารถบัญชาให้ฝนตกได้ หรือบัญชาผู้อื่นให้กระทำตามคำสั่งของตนได้ เช่น พญาคันคากสู้รบกับพญาแถน พญาแถนบัญชาให้พญานาคลงเล่นน้ำเพื่อให้ฝนตก หรือเทพเจ้าแห่งฟ้าร้องเป็นผู้บันดาลให้เกิดฝนตกในโลกมนุษย์
- 2) เรื่องอำนาจแห่งพระพุทธรเจ้าและเทวดา คือเชื่อว่า การแสดงพฤติกรรมนอบน้อม ถ่อมตน แสดงความกตัญญูกตเวที จะทำให้ผู้นั้นสัมฤทธิ์ผล กล่าวคือ ถ้าประชาชนจำนวนมากมาร่วมกันอธิษฐานจิตต่อพระพุทธรเจ้า เทวดา จะทำให้เกิดผลดังปรารถนา (ขอฝนได้ฝน)
- 3) เรื่องพระพิรุณและพระมหากษัตริย์ คือเชื่อว่า พระพิรุณเป็นเทวดาดูแลเรื่องฝน การที่ฝนตกหรือฝนแล้งเกิดจากความขัดแย้งของเหล่าเทวดาบนสวรรค์ หรือความไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์
- 4) เรื่องผี โดยเฉพาะผีขุนน้ำหรือการเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีฝ่าย เป็นความเชื่อที่แสดงถึง ความกตัญญูต่อแม่น้ำลำธารที่มีต่อการทำมาหากินของชาวบ้าน ต้องมีการพึ่งพาอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำธารในการทำกิจกรรม

ส่วนนั้น ธรรมธิ (2557 : 48) กล่าวว่า ชาวล้านนามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเกี่ยวเนื่องกับน้ำหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นพญานาค ปักษีขุนน้ำเทพบุตร มอม คัมภีร์พญาปลาช่อน พระเจ้าฝนแสนห่า

ผิวน้ำและผิอื่น ๆ เป็นต้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวมีวิธีปฏิบัติอันเป็นพิธีกรรมที่สอดคล้องกันในแต่ละประเภท

พิธีกรรมการขอฝนของไทยในอดีต ถือเป็นพระราชพิธีสำคัญ เพราะมีคนบางพวกเชื่อว่า ดิน ฟ้า อากาศ มักเป็นไปตามพระราชจริยาวัตรหรืออาการประพฤติของพระเจ้าแผ่นดิน จึงมีเรื่องราวแต่โบราณกาลว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงทรมานพระองค์เพื่อให้ฝนตก ดังในคัมภีร์มหาวงศ์พงสาวดารลังกา (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2503 : 540 อ้างถึงใน พงษ์จันทร์ คล้ายสุวรรณ, 2541 : 46) ว่า

“พระเจ้าแผ่นดิน ทรงบรรทมอยู่
ในลานพระเจดีย์ด้วยตั้งอธิษฐานว่า
ถ้าฝนไม่ตกลงมาขังลานพระเจดีย์
จนพระองค์ลอยขึ้น ก็จะไม่เสด็จลุกขึ้น”

พิธีกรรมการขอฝนมีปรากฏหลักฐานทุกยุคสมัย ตั้งแต่กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ดังรายละเอียดในหนังสือ พระราชพิธี 12 เดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นวรรณคดีสโมสรในรัชกาลที่ 6 ยกย่องให้เป็นยอดของความเรียงเชิงอธิบาย

พิธีกรรมการขอฝนในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน และที่ไม่ปรากฏการจัดพิธีกรรมขอฝน กลายเป็นตำนาน มีหลากหลายกิจกรรม ที่เกี่ยวเนื่องกันอันเป็นที่รู้จักของคนไทย เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟภูเขาพญาแถน ประเพณีแห่นางแมว เป็นต้น

ปรีชา พิลทอง และ อร่ามจิต ชิมช่วง, (2537 : 34-44) กล่าวถึงประเพณีบุญบั้งไฟว่า ประเพณีบุญบั้งไฟกำเนิดจากไหนนั้น ยังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน แต่ก็ยังปรากฏประเพณีนี้ในภาคเหนือ (เรียกว่า ประเพณีจิบอกไฟ) ส่วนหลักฐานเอกสารในภาคอีสาน ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง ผาแดง-นางไอ่ ซึ่งมีตำนานเล่าถึงเมืองธิดานครของท้าวพญาขอมเกิดเลี้ยงหนัก ท่านจึงป่าวประกาศให้เมืองต่าง ๆ ทำบั้งไฟมาแข่งกัน ของใครขึ้นสูงสุดจะเป็นผู้ชนะได้อภิเษกสมรสกับ "นางไอ่" ผู้เป็นพระราชธิดา ผลการแข่งขันจุดบั้งไฟปรากฏว่า ท้าวผาแดงเป็นผู้ชนะเลิศ เมื่อพญาขอมสิ้นพระชนม์ ท้าวผาแดงได้ครองเมืองสืบต่อมาด้วยความสงบสุขร่มเย็น กล่าวถึงท้าวภาคินุตรพญานาค เคยเป็นคู่ครองของนางไอ่ในชาติปางก่อน ยังมีอาวรณ์ถึงนางจึงได้แปลงกายเป็นกระรอกเผือกมาให้นางไอ่เห็น เมื่อนางไอ่เห็นก็อยากได้กระรอกนั้น นางได้ส่งบริวารให้ช่วยกันจับ บังเอิญบริวารยิงธนูถูกกระรอกเผือกถึงแก่ความตาย ก่อนตายท้าวภาคินุตรได้ขอรับร่างของนางใหญ่โต แม้คนจะเชือดเพื่อไปกินมากมายอย่างไรก็อย่าได้หมด ใครที่กินเนื้อคนจนถึงแก่ชีวิตพร้อมกัน ทั้งแผ่นดินถล่ม เมืองธิดานครถึงแก่จมหายไป กลายเป็นหนองหาน ท้าวผาแดงและนางไอ่

พยายามขี้น้ำหนีแต่ไม่รอด ได้เสียชีวิตในคราวนี้ด้วย จากผลแห่งกรรมดีที่สร้างไว้ ท้าวผาแดงได้ไป จดทะเบียนเจ้าชื่อว่าพญาเถน ดังนั้น การทำบุญบั้งไฟก็เพื่อเป็นการบูชาพญาเถน

ประเพณีแห่นางแมวขอฝน เป็นพิธีอ้อนวอนขอฝนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งจะจัดให้มีประเพณีนี้ ในขณะที่เกิด ความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล การที่ต้องใช้แมวเป็นตัวแทนประกอบสำคัญใน การขอฝน เพราะเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่มีอำนาจลึกลับศักดิ์สิทธิ์ สามารถเรียกฝนให้ตกลงมาได้ และ แมวเป็นสัตว์ที่เกลียดฝน ถ้าฝนตกครั้งใดแมวจะร้องทันที ชาวไทยจึงถือเอาเคล็ดที่แมвр้องในเวลา ฝนตกว่าจะเป็นเหตุให้ฝนตกจริง ๆ ชาวบ้านจึงร่วมมือกันสาคน้ำและทำให้แมвр้องมากที่สุด บ้างก็ เชื่อว่าแมวเป็นตัวแทนของความแห้งแล้ง หากเมื่อใดแมวถูกสาคน้ำจนเปียกปอนก็เท่ากับเป็น การขับไล่ความแห้งแล้งออกไปจากบ้านเมือง

สำหรับนางแมว (แมวตัวเมีย) ที่นำมาแห่ ในอดีตคัดเลือกแมวไทยพันธุ์สีสวาด (คน ไทยโบราณเรียกแมวมาเลศ) ตัวที่มีรูปร่างปราดเปรียว สวยงามตั้งแต่ 1-3 ตัว นำนางแมวมาใส่ กระบุงหรือตะกร้าหรือแข่งก็ได้ สาเหตุที่ต้องเลือกแมวพันธุ์นี้เพราะเชื่อว่า สีขนแมวเป็นสีเดียวกับ เมฆ จะทำให้เกิดฝนตกได้ แต่บางแห่งก็ใช้แมวดำ แต่ในปัจจุบันแมวพันธุ์นี้หายาก ชาวบ้านจึง ยึดหุ่นใช้แมวเท่าที่หาได้แทน

ก่อนที่จะนำนางแมวเข้ากระบุง คนที่เป็นผู้อาวุโสที่สุด จะพูดกับนางแมวว่า "นางแมว เอย ...ขอฟ้าขอฝน ให้ตกลงมาด้วยนะ" พอหย่อนนางแมวลงกระบุงแล้ว ก็ยกกระบุงนั้นสอดคาน หามหัวท้าย จะปิดหรือเปิดฝกระบุงก็ได้ แต่ถ้าปิดต้องให้นางแมวโดนน้ำกระเซ็นใส่ตอนที่สาคน้ำ ด้วย จึงจะถูกต้องตามหลักประเพณี

ผู้หญิง (บางสถานที่ใช้ผู้ชายแต่งกายเป็นหญิง) ที่เข้าร่วมในพิธีแห่ จะมัดหน้าขาว ทัด ดอกไม้สด ดอกใด ๆ ขบวนแห่จะร้องรำทำเพลงที่สนุกสนานเฮฮา เมื่อขบวนแห่ถึงบ้านไหน แต่ละ บ้านจะต้องออกมาต้อนรับอย่างเต็มที่ เพราะเกรงว่าแมวจะโกรธ และจะบันดาลไม่ให้เป็นฝนตกลงมา และมีความเชื่อว่า ถ้าแห่นางแมวแล้วฝนจะตกภายใน 3 วันหรือ 7 วัน นอกจากนี้ พิธีแห่นางแมวขอ ฝน จะเป็นการช่วยเรียกให้ฝนตกแล้ว ยังถือว่าพิธีนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนในหมู่บ้าน ให้แน่นแฟ้นขึ้น เนื่องจากจะต้องมีการช่วยเหลือกันในการประกอบพิธีอีกด้วย (ไตรรงค์ ปิมปา. ม.ป.ป.)

จากการสำรวจข้อมูลในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย มีการจัดพิธีกรรมการขอฝน หลากหลาย ดังที่ ศรีเลา เกษพรหม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2553 : <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1.html>) กล่าวว่า การขอให้ฝนตกจะทำในฤ uth การทำนา คือ เดือน 9 เดือน 10 เหนือ (ประมาณ เดือนมิถุนายน – เดือนกรกฎาคม) ถ้าฝนไม่ตกแลม ยังทำท่าจะแล้ง ชาวบ้านจะทำพิธีกรรมการขอฝนขึ้น เพื่ออ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเชื่อว่าสามารถ

บันดาลให้เกิดฝนได้ ไม่ว่าจะเป็น ปิซุนนะเทวบุตร วลาหกเทวบุตร นอกจากเทวบุตรทั้ง 2 องค์นี้แล้วยังมีองค์อื่นช่วยด้วย เช่น พญาอินทร์ ท้าวทั้ง 4 แม่ธรณี พญาแถน พระอุปลุต เป็นต้น ดังนั้นเมื่อต้องการให้ฝนตกจึงทำพิธีอย่างใดอย่างหนึ่งให้เทวบุตร 2 องค์ คือปิซุนนะและวลาหกหรืออินใจจนต้องบันดาลให้ฝนตกลงมา เรียกว่าพิธีกรรมการขอฝน

พิธีกรรมการขอฝนในอดีตฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายฆราวาสจะร่วมมือกันดำเนินการขอฝนมีพิธีกรรมหลายอย่าง และบางอย่างมี 2-3 คำว่า ที่มีพิธีคล้ายกันเพียงแต่อุปกรณ์และรายละเอียดพิธีต่างกัน ชื่อพิธีขอฝนเรียกแตกต่างกันเท่าที่พบมีดังนี้ พิธีกรรมปลาช่อน ชุมชุมธรรมชาติ ทานช้างเผือก แต่งรูปนาค บูชาแถน แห่มอม ขอฝนจากผิขุนห้วย ส่งดวงขอให้ฝนตก และพิธีกรรมทำให้ฝนตก การขอฝนที่นิยมทำกันคือ การพิธีกรรมปลาช่อน เนื้อหาของคัมภีร์นี้ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อนอยู่ในสระ พร้อมด้วยบริวาร ปลาชนิดอื่น และสัตว์น้ำอย่างอื่นอีกมากมาย ปีหนึ่งเกิดฝนแล้ง ทำให้น้ำในสระนั้นแห้ง นกกระยาง เหยี่ยว และแร้งกา จับเอาปลากินเป็นอาหารจำนวนมาก ปลาช่อนพระโพธิสัตว์เกิดความสงสารปลาเหล่านั้น จึงทำการอธิษฐานขอให้ฝนตก ทำให้น้ำในสระที่แห้งกลับมามีน้ำตามเดิม

นอกจากนี้ ยังพบพิธีกรรมการขอฝนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทยที่ยังคงสืบทอดหรือปฏิบัติกิจกรรมเป็นประจำทุกปี คือ การแห่พระพุทธรูปฝนแสนห่า ของจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน (สุทธิรักษ์ โกษฐ์, 2557) ประเพณีพิธีกรรมปลาช่อน ที่บ้านดาด ตำบลห้วยทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (อักษณิศา ศรีดาร์ตัน, 2555 : <https://www.gotoknow.org/posts/491513>) โครงการเลี้ยงผิขุนน้ำ ที่บ้านด้า ตำบลบ้านด้า อำเภอมือเมือง จังหวัดพะเยา (เทศบาลตำบลบ้านด้า, 2557 : <http://www.bantamlocal.go.th/index/index.php?name=news&file=readnews&id=272>) ประเพณีสร้างน้ำพระชาดุม่อนเปื้อนขอฝน ที่อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ (พัฒน์พงษ์ ไชยสุภา, 2557 : <http://www.maesab.go.th>) ประเพณีจับอกไฟ มีมากในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน โดยเฉพาะที่จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระนอนขอมม่วง อำเภอมะมิง วัดพระนอนป่าเก็ดดี อำเภอสาร์ภี วัดพระธาตุดอยสุเทพ อำเภอมือเมือง (มณี พะยอมยงค์, 2537 : http://www.lanna-arch.net/society/jun_5) ประเพณีตานกล้วยสลาก (สลากขอฝนหรือสลากพระอินทร์) ที่วัดพระธาตุนครจอมทอง อำเภอมือเมือง จังหวัดเชียงใหม่

(วัฒนธรรมอำเภอจอมทอง, ม.ป.ป.) จิบอกไฟ ประเพณีพิธีกรรมปลาช่อน สลากัดขอฝน ที่วัดพระธาตุคอกยอแจ่ม หมู่ 1 ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ส่วนพิธีกรรมการขอฝนที่ยังคงปฏิบัติอยู่แต่นาน ๆ ครั้ง ขึ้นอยู่กับความแห้งแล้งและความพร้อมของประชาชน เช่น การแห่พระพุทธรูปฝนแสนห่า ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดน่าน (จูติรัตน์ วัฒนาพันธุ์, 2558 : <https://www.facebook.com/CharmNanToday/photos/pcb.1061133847256475/1061132020589991/?type=3>) การแห่ช้างเผือกขอฝน ที่บ้านปวง ตำบลบ้านปวง อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน (คนเมืองลี, 2557) การแห่ช้างเผือกขอฝน ที่บ้านลำปางหลวง หมู่ 1 ตำบลลำปางหลวง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ม.ป.ป. : http://vijai.trf.or.th/article_detail.asp?topicid=544) การสวดคาถาขอฝน ที่บ้านแม่กียชัย หมู่ 9 ตำบลปงแสน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง (สนุกออนไลน์, 2557 : <http://news.sanook.com/1139360/>) การแห่พระเจ้าทองทิพย์ขอฝนที่วัดสันทราย ตำบลเวียงตาล อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง (วัดสันทราย, 2554 : http://watsansai.blogspot.com/2011/08/blog-post_2440.html) การแห่นางแมวไม่แกะสลักขอฝน ที่บ้านแม่ยางเปรี้ยว หมู่ 1 ตำบลแม่ยางฮ่อ อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ (ข่าวสดออนไลน์, 2557 : http://www.khaosod.co.th/view_newsonline.php?newsid=1436021795) การแห่โคราเม่อนขอฝนที่บ้านวังหลวง ตำบลวังหลวง อำเภอหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่ (กระปุกดอทคอม, 2557 : <http://highlight.kapook.com/view/122533>) พิธีสวดขอฝน ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน และ วัดสวนตาล อำเภอเมือง จังหวัดน่าน (จูติรัตน์ วัฒนาพันธุ์, 2558 : <https://www.facebook.com/CharmNanToday/photos/pcb.1061133847256475/1061132020589991/?type=3>) การสวดคาถาปลาช่อนและแห่นางแมว ที่วัดบุญเกิดและบ้านคอนสนาม หมู่ 5 ตำบลคอกคำใต้ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา (ดอคำใต้, 2556) การแห่ปลาช่อนขอฝน ที่บ้านป่าตัน ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย (ปลาช่อน, 2557 : ออนไลน์) การแห่มอมขอฝนของสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 15 (เชียงราย) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย (ทิพย์ธัญญา, 2551 : <http://oknation.nationtv.tv/blog/jonat/2008/02/17/entry-1>)

พิธีกรรมการขอฝนที่เคยปฏิบัติในอดีตในเขตภาคเหนือตอนบนของไทยแต่ปัจจุบันไม่พบว่ามี การปฏิบัติพิธีกรรมนี้อยู่ ได้แก่ การส่งสะตวงขอให้ฝนตก การขอฝนด้วยรูปนาคนาค (ศรีเลา เกษพรหม, 2553 : <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/cere/cere1.html>) การชักหางนาคนาคขอฝน (ชยุตภักดิ์ คำมูล, 2550) เป็นต้น

พิธีกรรมการขอฝนจัดเป็นสื่อพื้นบ้านชั้นดีเยี่ยมที่หล่อหลอมความรักความสามัคคีของคนในกลุ่ม แสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อดวงอาทิตย์ที่หล่อเลี้ยงชีวิต สร้างความบันเทิงให้กับกลุ่ม และเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของสังคม นอกจากนี้แล้วสื่อพื้นบ้านยังให้เนื้อหาที่เป็นความรู้ ข้อมูล

ความคิดเห็นและการอบรมสั่งสอนในเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าต่าง ๆ อีกด้วย ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2552 : 121) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อ พื้นบ้านพอสรุปได้ว่า

1. ให้ความบันเทิง ซึ่งเป็นหน้าที่หลักและหน้าที่พื้นฐานของสื่อพื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็นปรับเปลี่ยนไปเพื่อการอื่นอย่างไรก็ตาม หน้าที่นี้จะคอยติดตามสื่อประเพณีไปอยู่เสมอ ลักษณะความบันเทิงของสื่อพื้นบ้านมีหลายรูปแบบ เช่น ม່อนคลายอารมณ์ การหยอกล้อ การสร้างอารมณ์ขัน ตลอดจนความบันเทิง ประเทืองอารมณ์ผสมกับบำรุงปัญญาไปพร้อม ๆ กัน

2. การแจ้งข่าวสารหรือการรายงานสภาพสภาวะแวดล้อม เช่น การเล่นหรือประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นตามฤดูกาล โดยเฉพาะพิธีกรรมการขอฝนซึ่งบ่งบอกว่าเป็นฤดูแห่งกสิกรรมและหรือเกิดความแห้งแล้งในปีนั้น ๆ

3. การให้การศึกษา เป็นหน้าที่หลักพื้นฐานอีกประการหนึ่งของสื่อประเพณี มิติของการศึกษานั้นมีอยู่หลากหลาย เช่น

3.1 การศึกษาให้ความรู้ทั่วไปเรื่องศาสนา เป็นโลกทัศน์หลักของชุมชนชาวบ้านนั้น มิติด้านศาสนาเป็นแกนหลักของชุมชนในการหล่อหลอมสมาชิก ดังนั้นสื่อพื้นบ้านทุกชนิดจะต้องเอาการเอางานในการอบรมสั่งสอนเรื่องศาสนา ด้วยการแนะนำหลักการต่าง ๆ ให้รู้จักและเข้าใจ

3.2 การอบรมจริยธรรมเป็นการเฉพาะ อันเป็นการประยุกต์หลักศาสนามาใช้ในการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคมให้เป็นไปในทางที่พึงปรารถนา เช่น หลักความกตัญญู หลักอิหังสา การให้อภัย อโหสิ เป็นต้น

3.3 การชี้แนะปฏิบัติ อันเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมมากที่สุด เพราะลงไปสู่ภาคปฏิบัติของแต่ละบุคคล เช่น การประพาดิของสตรี การประกอบสัมมาชีพ การฝึกตนเอง

4. การแสดงออกซึ่งความคิดเห็น ไปจนกระทั่งวิพากษ์วิจารณ์สังคมเป็นองค์ประกอบที่มีสีสันของสื่อประเพณีหรือสื่อพื้นบ้าน ซึ่งสื่อมวลชนมักจะแสดงบทบาทไม่ได้หรือแสดงได้อย่างจำกัด เนื่องจากสื่อมวลชนต้องทำงานอยู่ภายในกรอบหรืออยู่ภายใต้เงื่อนไขกดดันอื่น ๆ องค์ประกอบนี้ช่วยอธิบายว่า เหตุใดประชาชนจึงชื่นชอบสื่อพื้นบ้านหลายประเภท เช่น หนังตะลุงที่มีบทบาทวิพากษ์วิจารณ์การเมืองหรือรัฐบาล เป็นแม่เหล็กดึงดูดความสนใจของประชาชน

5. การทำหน้าที่เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างทางด้าน เพศ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมการขอฝนซึ่งเป็นกิจกรรมที่ประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนที่นับถือพุทธ ฝั พราหมณ์ งานประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านจากหลาย ๆ หมู่บ้าน เป็นต้น

นอกจากนี้ พิธีกรรมการขอฝนจัดเป็นสื่อพื้นบ้านที่เป็นขวัญกำลังใจให้บุคคลหรือสังคมได้มีพลังและความกระตือรือร้นในการประกอบอาชีพกิจกรรมต่อไป

ถึงแม้โลกหรือสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ทำให้ผู้คนในปัจจุบันมีโอกาที่จะเข้าถึงสื่อพื้นบ้านหรือพิธีกรรมการขอฝนได้น้อยลง พิธีกรรมการขอฝนมีรูปแบบขั้นตอน วิธีการ ที่อาจเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่พิธีกรรมการขอฝนก็ยังมีบทบาทหน้าที่อยู่คู่สังคมกิจกรรมของคนไทยตลอดมา ดังที่ ดำรง ฐานดี (2551:54) ได้กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมนั้น เป็นที่ทราบกันดีว่าเกิดจากระบวนการการเข้ามาของชาวตะวันตกและการปฏิวัติทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ซึ่งเป็นไปอย่างเข้มข้นเมื่อไม่ถึงสองร้อยปีที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนความรู้และทัศนคติกลายเป็นความรู้ความคิดแบบตะวันตกที่เน้นการแยกส่วนระหว่างวิทยาศาสตร์และอำนาจในธรรมชาติ อันเคยกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกันในวิถีคิดแบบเดิมของชาวตะวันออก ส่งผลให้พิธีกรรมทั้งประเพณีหลวงและประเพณีชาวบ้านมีความสำคัญเพียงแก่การคงอยู่ของรูปแบบพิธีมากกว่าจะคงความหมายเดิมที่เคยสร้างความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ เป็นเครื่องมือในการบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรมและการปกครองได้อย่างดียิ่งในอดีตหมดไป และในบางพิธีกรรมก็สูญสลายไปโดยไม่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีก

สังคมและวัฒนธรรมไม่ได้หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและเกี่ยวพันกับปัจจัยภายในและภายนอกที่เข้ามากระทบ ดังนั้น วัฒนธรรมอาจเหมาะสมกับแค่ยุคสมัยหนึ่ง แต่อาจไม่สอดคล้องกับ การดำเนินชีวิตของคนในอีกยุคหนึ่งก็ได้ แต่ไม่ได้รวมถึงการละทิ้งวัฒนธรรมเดิมอย่างสิ้นเชิง เพราะรากเหง้าของวัฒนธรรมของไทยได้สั่งสมให้สอดคล้องกับสังคมไทยมาช้านาน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเป็นผลมาจากลักษณะบางอย่างไม่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกในยุคนั้น จึงได้นำวัฒนธรรมบางอย่างจากต่างชาติมาใช้ทดแทนบ้าง แต่เราก็มีความจำเป็นที่จะต้องมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยเอาไว้ เพราะหากไม่อนุรักษ์ไว้แล้ววัฒนธรรมของสังคมอื่นก็จะเข้ามาครอบงำและจะต้องตกเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรมของสังคมอื่นไป

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ล้วนเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาสัญลักษณ์ บทบาทหน้าที่ และคุณค่า ของพิธีกรรมการขอฝนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย ในเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มคนไท-ไทย จากมุมมองของวิชาคติชนวิทยา (Folklore) โดยใช้แนวคิดทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม และทฤษฎีคุณค่าแห่งต้นไม้ เป็นกรอบแนวคิด โดยมุ่งหวังว่าผลการวิจัยครั้งนี้จะทำให้เข้าใจถึงความหมายของสัญลักษณ์ บทบาทหน้าที่ และคุณค่าของพิธีกรรมการขอฝนที่ถูกต้องตามสมัยนิยม ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ หวงแหน ในฐานะเจ้าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ให้พิธีกรรมนี้อยู่คู่สังคมกิจกรรมของประเทศไทยตลอดไป

โจทย์วิจัย

พิธีกรรมการขอฝนในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย มีสัญลักษณ์ บทบาทหน้าที่ และคุณค่าต่อชุมชนอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหมายของสัญลักษณ์การประกอบพิธีกรรมการขอฝน ในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย
2. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมการขอฝน ในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย
3. เพื่อศึกษาคุณค่าพิธีกรรมการขอฝน ในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ได้ทราบความหมายของสัญลักษณ์ วิธีคิดกับความเชื่อ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการขอฝน ของชุมชนเขตภาคเหนือตอนบนของไทย
2. ได้ทราบบทบาทของพิธีกรรมการขอฝนในปัจจุบัน
3. ได้รูปแบบการปฏิบัติพิธีกรรมการขอฝนที่ถูกต้องตามสมัยนิยม เพื่อการสืบสานต่อไปในอนาคต ได้เข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ของพิธีกรรมการขอฝนทั้งทางตรงและทางอ้อม

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

การเลือกแหล่งที่ศึกษา ผู้วิจัยเจาะจงในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย เพราะเป็นวัฒนธรรมล้านนาที่มีประวัติอันยาวนาน และมีพิธีกรรมการขอฝนอย่างหลากหลาย จัดเป็นอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของภาคเหนือตอนบนของไทย ประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย โดยบุคคลที่ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้นำชุมชนหรือผู้รับผิดชอบในการจัดพิธีกรรมการขอฝน พระภิกษุหรือมัคทายกผู้นำหรือผู้ทำพิธีกรรมขอฝน และประชาชนทั่วไปที่เข้าร่วมพิธีกรรมการขอฝน จำนวนพื้นที่ละไม่น้อยกว่า 3 คน และผู้มีความรู้ด้านประเพณีล้านนาที่เกี่ยวกับพิธีกรรมการขอฝนในจังหวัดเชียงใหม่ 3 คน ได้แก่ พระครูอดุลสถลกิจศีล เจ้าอาวาสวัดธาตุคำและเจ้าคณะตำบลห้วยยา ตำบลห้วยยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, นายสนั่น ธรรมธิ อาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

นายศรีเลา เกษพรหม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมจำนวนทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า 81 คน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ศึกษาวิจัย ได้แก่

1. ความเชื่อของพิธีกรรมการขอฝน
2. สัญลักษณ์ (วัตถุ-อุปกรณ์) ของพิธีกรรมการขอฝน
3. สถานที่ประกอบพิธีกรรมการขอฝน
4. ขั้นตอนการปฏิบัติพิธีกรรมการขอฝน
5. บทบาทโครงสร้างหน้าที่ของพิธีกรรมการขอฝนต่อชุมชน
6. คุณค่าหรือประโยชน์ของพิธีกรรมการขอฝนต่อชุมชน

นิยามคำศัพท์เฉพาะ

เพื่อความเข้าใจตรงกัน การวิจัยครั้งนี้ได้นิยามคำศัพท์เฉพาะไว้ดังนี้

“สัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์” หมายถึง สิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้ให้หมายความแทนอีกสิ่งหนึ่ง เป็นการนำสิ่งที่เป็นรูปธรรมมาแทนสิ่งที่เป็นนามธรรม และเป็นการอธิบายความหมายของ “สิ่งหนึ่ง” โดยดีความ หรือต้องนำสิ่งอื่นที่มีคุณสมบัติคล้ายคลึงหรือเหมือนกันมาเปรียบ เพื่อให้เข้าใจคุณสมบัติของสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง

“บทบาทหน้าที่” หมายถึง พิธีกรรมการขอฝนได้มีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนอย่างไรบ้าง เช่น ให้ความบันเทิงสนุกสนาน ให้การศึกษาด้านคุณธรรมจริยธรรม แสดงออกซึ่งความคิดเห็น ทำหน้าที่เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างทางด้าน เพศ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา หรือเป็นการปลุกขวัญกำลังใจต่อชาวเกษตรกร เป็นต้น

“คุณค่า” หมายถึง ลักษณะที่พึงปรารถนา พึงพอใจ และพึงประสงค์ทางด้านจิตใจ หรือประโยชน์ของพิธีกรรมการขอฝนที่มีต่อชุมชน

“พิธีกรรมการขอฝน” หมายถึง กิจกรรมที่ชุมชนได้จัดขึ้นเพื่อทำพิธีการขอฝนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ตามความเชื่อและวิถีปฏิบัติของชุมชนนั้น ๆ

“เขตภาคเหนือตอนบนของไทย” หมายถึง เขตพื้นที่ที่ปรากฏตามเขตภูมิศาสตร์ของประเทศไทย มี 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย